

УДК 343.976

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСОБИ НАРКОЗЛОЧИНЦЯ

Сергій РАШЕВСЬКИЙ,

ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

Among individuals that were studied by us in the process of conducting this study, we identified the following categories of the face of narcologists. The classification of a person narcologists is based on such criteria as the degree of public danger of the committed crime (which allowed to determine the degree of public danger of the person narcologists, which it did) and the level occupied by this person in the criminal hierarchy. We carried out the distribution starts from the face narcologists which has the highest degree of public danger, and then gradually decreases. The selection of these categories was allowed to us to determine the specific differences that distinguish the identity of modern narcologists from other categories of offender. The main differences are age, educational level, social status, personal moral and psychological traits, characteristics closest social environment.

Key words: drug crime, face of the narcologists, drug addiction, degree of public danger, classification of the personality of narcoпритонов.

АНОТАЦІЯ

У статті автор розглядає питання необхідності більш детального кримінологічного дослідження особи наркозлочинця, установлення її рис і характеристик, відмінностей від інших категорій злочинців, а також значення таких досліджень у діяльності органів внутрішніх справ і правоохоронної діяльності загалом під час організації та планування протидії наркозлочинності на рівні держави й регіону. Виділяється чотири категорії особи наркозлочинця залежно від ступеня її суспільної небезпечності.

Ключові слова: наркозлочинність, особа наркозлочинця, наркотична залежність, ступінь суспільної небезпечності, класифікація особи наркозлочинця.

Постановка проблеми. Проблема запобігання наркозлочинності, як і будь-якого іншому виду злочинності, ґрунтується насамперед на підставі дослідження самого явища (наркоманії та наркозлочинності) й особи, яка вчиняє такі діяння (незалежно від ступеня його караності). Небезпека наркозлочинності полягає в загрозі здоров'ю та в кінцевому підсумку життю як самого споживача наркотиків, так і суспільства загалом, оскільки їх споживання неповнолітніми й молоддю призводить до загальної деградації особистості, її маргіналізації та загибелі. Відповідно, у глобальних масштабах окремого регіону чи країни наслідком стає швидке зменшення кількості населення, відсутність його відновлення й вимирання. Як правильно зазначає Я.В. Ступник, кожна держава повинна виставити заслін перед смертельною небезпекою, інспірованою наркозлочинністю, яка може бути згубна для конкретних людей і всього суспільства [1, с. 161].

Актуальність теми. Теоретичні і практичні проблеми боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин у різні роки досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, такими як Д.У. Адилов, А.О. Габіані, Є.Г. Гасанов, В.О. Глушков, С.П. Дідківська, М.Г. Ікрамова, К.А. Карпович, О.О. Ковалкін, К.Ш. Курманов, В.Б. Малінін, А.А. Майоров, Є.Г. Мартинчик, Д.Є. Метрелі, Н.А. Мірошніченко, А.А. Музика, І.О. Никифорчин, М.Л. Прохорова, С.А. Роганов, В.М. Смітєнко, Ю.М. Ткачевський, В.А. Тимошенко, Є.В. Фесенко, М.С. Хруппа та ін. Праці цих учених стали теоретичним підґрунтям дослідження особи сучасного наркозлочинця. Питанням розгляду особи злочинця, котрий учиняє злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, хоча й присвячувалася увага у вітчизняній кримінології, однак, на нашу думку, залишаються без уваги проблеми детального кримінологічного аналізу особи наркозлочинця, їх класифікація, типологізація, тому ми й звертаємося до них.

Метою статті є здійснення класифікації особи, яка вчиняє наркозлочини (особа наркозлочинця) в сучасному українському суспільстві, визначення її кримінологічних ознак, що виступають як основні критерії класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна та зарубіжна кримінологічна література містить велику кількість досліджень із питань наркозлочинності. Однак що стосується самостійного дослідження особи злочинця, який учиняє наркозлочини (ми будемо використовувати скорочений термін – особа наркозлочинця), такі дослідження одиничні. Це пояснюється тим, що вчені приділяють увагу особі злочинця лише в контексті складання кримінологічної характеристики певного виду наркозлочинів чи наркозлочинності загалом, у якій обов'язковою складовою є вивчення саме такої особи.

Вітчизняні дослідники вказують, що об'єктом індивідуального запобігання та профілактики наркозлочинів є особа злочинця. Однак необхідно відзначити й те, що для наркозлочинності існує й певна специфіка. Полягає вона в тому, що особа, яка потрапляє в коло спілкування з наркозалежними особами або тими, хто збуває наркотичні засоби та психотропні речовини чи їх аналоги, може й сама розпочати вживання наркотиків. Тому, як нам видається, необхідно в контексті вивчення особи наркозлочинця проводити дослідження й мікросередовища – того соціального підґрунтя, у якому особа перебуває більшу частину свого часу, найближчого кола її оточення, спілкування. Негативне або маргінальне соціальне середовище здатне щодо морально нестійкої особи чинити негативний вплив на неї і призвести через певний час до її наркотизації й маргіналізації. Крім того, найближче соціальне середовище зумовлює соціально схвалювану чи соціально негативну поведінку особи потенційного наркозлочинця, а при поєднанні з несприятливими життєвими чи особистими ситуаціями може й спровокувати на вчинення наркозлочину чи вживання наркотиків.

Проведене нами дослідження наркозлочинності на регіональному рівні в Дніпропетровській області показало, що за ступенем значимості впливу на процес наркотизації особи та втягнення її в наркозлочинність розглядувані фактори можна розташувати так.

Перше місце посідає сама особа потенційного наркомана чи наркозлочинця-початківця. Це викликано тим, що сама особа потенційно містить певні недоліки, дефекти розвитку світоглядної та морально-психологічної сфер у своїй особистості. Що ж стосується тих ситуацій, у які особа потрапляє в процесі життєдіяльності, то вона може в їх виникненні, створенні або провокації відігравати домінуючу роль. На думку Ю.М. Антоняна, окремі особи можуть сприяти супутнім ситуаціям, оскільки основною причиною є та, що перебуває в самому індивіді й зумовлена саме його особливостями [2, с. 4].

Крім того, вивчення особи наркозлочинця-початківця зумовлюється й тим, що якість і дієвість кримінологічної профілактики наркозлочинів і наркоманії залежать від характеристик особистості, щодо якої здійснюється виховний вплив і профілактика. Індивідуальна профілактика та її ефективність залежать від виявлення тих негативних факторів, що характеризують саму особистість, і їх усунення або нейтралізації [2, с. 4–5, 90]. Отже, метою індивідуальної профілактики на рівні особистості є досягнення такої зміни поглядів, настанов, переконань, що стануть несумісними з учиненням злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і їх аналогів.

Отже, особа наркозлочинця є найбільш важливою складовою при вчиненні злочину, оскільки суб'єкт злочину – це обов'язковий елемент складу злочину, без якого притягнення особи до кримінальної відповідальності неможливе, а крім того, особа є обов'язковим елементом у самому механізмі вчинення наркозлочину. Вивчення особи наркозлочинця з урахуванням лише цих двох обставин підтверджує актуальність і дискусійність у підходах до її дослідження. Цим зумовлюється й складність вивчення, оскільки під час складання кримінологічної характеристики особи наркозлочинця необхідно врахувати велику кількість її ознак, що мають обов'язкове значення як для самого процесу запобігання наркозлочинам, так і для подальшої профілактики наркозлочинів і самої наркоманії. Наприклад, поєднання в особі наркозлочинця не лише суто кримінально-правових, а й кримінологічних ознак особи потребує обов'язкового дослідження того причинно-наслідкового комплексу, що призвів особу до немедичного вживання наркотиків, психологічної чи фізичної нездатності або й небажання припинити споживання наркотиків, а також характеристики способу життя, що призводить до постійного повернення на шлях споживання за добровільної відмови від споживання наркотиків. Крім того, вивчення кримінально-виконавчої характеристики особи наркозлочинця дає змогу з великим рівнем вірогідності визначити майбутній рецидив з боку такої особи, що підтвердить високу або низьку ефективність виховної роботи персоналу в установах виконання покарань або інших органів кримінально-виконавчої (пенітенціарної) системи.

Складності виникають і під час аналізу самої наркозлочинності та її детермінант у сучасних українських реаліях, що, відповідно, тягне за собою й певні труднощі в подальшій організаційній діяльності правоохоронних структур у протидії їй і запобіганні на різних рівнях.

¹ За 2012 рік статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України представлені лише з 01 січня по 19 листопада 2012 року включно, тому їх порівнювати з даними за повні 12 місяців двох попередніх і двох наступних років некоректно.

До того ж розпочате реформування органів внутрішніх справ, непродумане, без чіткого плану дій, навіть хаотичне, як показує практика останніх двох років, негативно впливає на профілактичну діяльність, здійснювану органами внутрішніх справ. Ліквідація підрозділів БОЗ, БНОН, ДАІ, суттєве скорочення ДСБЕЗ призвели до зниження або й узагалі відсутності контролю за наркозлочинцями, їх організованими формами, фармацевтичними та медичними закладами, суб'єктами підприємницької й іншої господарської діяльності, що здійснюють обіг наркосировини та лікарських засобів, до збільшення кількості ДТП в стані сп'яніння тощо. За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України та Генеральної прокуратури України, у 2010 році було зафіксовано вчинення 56 878 наркозлочинів, у 2011 році – 53 206, у 2012 році – 45 322¹, у 2013 році – 33 982, у 2014 році – 30 494, а за 1 півріччя 2015 року – 14 470 [3]. Кількість осіб, які вчинили наркозлочини, у 2010 році становила 37 497, у 2011 році – 36 960, у 2012 році – 31 388, у 2013 році – 27 701, у 2014 році – 24 902, за 1 півріччя 2015 року – 10 239 [3]. Такі показники є підтвердженням зниження ефективності роботи правоохоронних структур загалом і органів внутрішніх справ зокрема в цьому напрямі. Без вивчення особи наркозлочинця організувати протидію наркозлочинності та їй запобігання, профілактику наркоманії неможливо, оскільки комплексний підхід при дослідженні будь-якого виду злочинності, наркозлочинності в тому числі, потребує обґрунтованості, досягти якої можна лише спираючись на дослідження особи наркозлочинця, його особливостей, специфіки злочинної діяльності тощо. А вказане можливе на підставі аналізу механізму вчинення кожного наркозлочину, специфіки його детермінації, мотиваційної сфери та шляхів досягнення злочинного результату. Отже, дослідження особи наркозлочинця дає змогу в повному обсязі прослідкувати механізм злочинної поведінки за різними напрямками при вчиненні наркозлочину.

У кримінологічній літературі існують різні підходи до дослідження особи злочинця (антропологічний, генетичний, соціологічний, психологічний, кримінально-правовий, кримінально-виконавчий тощо) і її визначення. Узагальнивши їх, ми вважаємо такі думки найбільш прийнятними для її визначення. Зокрема, особа злочинця являє собою сукупність негативних рис (особистісно-структурних психічних якостей), що характеризують особу, яка вчиняє злочин певної кримінальної спрямованості [2, с. 4]; належить до соціального типу особи антигромадської спрямованості і кримінального різновиду суспільної небезпеки, що виявляється в учиненні злочину [4, с. 30, 32, 35], відрізняється від іншої особи самим фактом учинення злочину [5, с. 120]. Хоча поняття особи є поняттям соціальним, однак саме явище «особа злочинця» є складним і має багато складових. До цих складових особи злочинця можна зарахувати соціально-демографічні, соціально-психологічні, антропометричні, біопсихічні, кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-виконавчі ознаки. Лише поєднання цих ознак, їх взаємодія призводять до того, що особа вчиняє наркозлочин. Отже, особа наркозлочинця характеризується, як і будь-яка інша особа злочинця, суспільною небезпечністю певного ступеня (залежно від характеру злочинної діяльності, її тривалості, наявності співучасті тощо) і сукупністю особистісних негативних рис, що призвели її до вчинення наркозлочину.

Основну увагу в кримінології більшість дослідників приділяють соціально-демографічним ознакам, що характеризують особу злочинця, наркозлочинця в тому числі. Це справедливо, оскільки увага щодо цих ознак дає змогу визначити ступінь взаємозв'язку та взаємовпливу їх між

собою, з іншими структурними елементами особи злочинця, отримати не лише уявлення про особу наркозлочинця загалом, а й виділити із цього масиву конкретні категорії наркозлочинців, які вчиняють різні види наркозлочинів, спеціалізуються на їх учиненні або поєднують кілька напрямів злочинної діяльності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Так, наприклад, Особа 1, обвинувачувана та засуджена за ч. 1 ст. 308, ч. 2 ст. 15 Кримінального кодексу (далі – КК) України, на момент учинення останнього злочину і притягнення до кримінальної відповідальності вже мала певний кримінальний досвід. Попередні судимості були за ч. 3 ст. 140 КК України 1960 року і ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 185 КК України [6], новий учинений злочин пов'язаний із викраденням наркотичних засобів рослинного походження (снотворного маку на корені) для подальшого особистого споживання. Попередня злочинна діяльність Особи 1 свідчить про її стійку антисуспільну спрямованість, пов'язану з певною спеціалізацією злочинної діяльності – викраденням чужого майна для отримання таким чином коштів на подальше придбання наркотиків для власного споживання та виготовлення з макової соломи наркотичного засобу (опію ацетильованого).

Отже, ця особа характеризується однією з можливих груп ознак, що відображають її попередню протиправну поведінку та дають змогу оцінити ступінь суспільної небезпечності й ступінь усвідомлення протиправного характеру злочинної поведінки, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків. Крім того, у матеріалах справи зазначено, що Особа 1 протягом восьми років переховувалася від слідства після порушення щодо неї кримінальної справи в серпні 2005 року за ознаками ч. 1 ст. 308 КК України, а у грудні 2006 року була засуджена за інший злочин (за ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 185 КК України з іспитовим строком на 3 роки). Отже, учинення Особою 1 грабежу й крадіжки дали їй змогу отримати кошти для придбання та подальшого споживання наркотиків кустарного виробництва.

Отже, дослідження особи наркозлочинця надало можливість установити ті особливості її особистості, що характеризують погляди, ставлення до норм права, зміст її потреб і спосіб їх задоволення, мотивацію до будь-яких видів протиправної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів у тому числі, тощо. Весь цей комплекс ознак характеризує особу наркозлочинця й відрізняє її від нормотипової особи. Особа наркозлочинця не народжується такою, і лише в процесі своєї життєдіяльності вона формується як така, що здатна порушити норми кримінального закону в певній сфері діяльності. Тому вивчення умов, за яких відбувається формування особи наркозлочинця, засвоєння нею негативного соціального досвіду, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, залучення до наркокультури чи культури маргіналів, утрата моральних цінностей, зниження рівня свідомості й інтелекту, також потребують самостійного дослідження в межах вивчення особи наркозлочинця. Рівень і ступінь деформації різних структур особистості наркозлочинця свідчать про міру його суспільної небезпечності й міру небезпечності вчинюваних наркозлочинів. У кінцевому підсумку це дає змогу визначити інтенсивність впливу на таку особу, що може бути здійснений за допомогою засобів кримінально-правового впливу та профілактичного й виховного впливу на неї під час відбукання покарання (у тому числі й під час здійснення диференціації засуджених в установах виконання покарань).

Отже, вивчення особи наркозлочинця виступає як основна та найбільш складна проблема у процесі як дослідження самої наркозлочинності, так і подальшої

розробки заходів з її обмеження й зменшення показників.

Для здійснення ефективного впливу на наркозлочинність загалом і на особу наркозлочинця зокрема необхідно дослідити в особі такого злочинця рушійні сили його протиправної поведінки. Проведений нами аналіз науково-монографічної літератури показує, що питанням дослідження такої особи у вітчизняній кримінологічній науці приділено дуже мало уваги. Причиною такого становища є проблема відсутності чіткого теоретичного підходу до вивчення особи наркозлочинця.

Ми вважаємо, що теоретичний підхід у вивченні особи наркозлочинця повинен ґрунтуватися на загальному підході до вивчення особи злочинця в кримінології та враховувати детермінаційний комплекс факторів, що призводять до формування такої особи (незалежно від того, є вона сама наркозалежною чи ні). Однак якщо особа наркозлочинця є ще й наркозалежною, то залежно від ступеня деформації її психіки та особистості необхідно враховувати вплив такої залежності й деформації на її протиправну поведінку, ступінь її адекватності загалом і під час учинення наркозлочинів зокрема.

Серед осіб, які були нами вивчені в процесі проведення дослідження, нами виділено такі категорії особи наркозлочинця. Проведена класифікація особи наркозлочинця ґрунтується на виділенні таких критеріїв класифікації, як ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину (що дало змогу визначити ступінь суспільної небезпечності особи наркозлочинця, яка його вчинила) та рівень, який займає така особа в кримінальній ієрархії. Здійснений нами розподіл починається з особи наркозлочинця, який має найвищий ступінь суспільної небезпечності, далі ступінь поступово знижується.

1 категорія – наркозлочинці вищого рівня. До них ми зарахували осіб, які здійснюють організацію наркобізнесу загалом у регіоні: лідери організованих злочинних угруповань, керівники злочинних організацій, які забезпечують транзит наркотиків через Україну; суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють під прикриттям легальної діяльності наркообіг і відмивання коштів, отриманих від збуту наркотичних засобів на підконтрольній території (країни, області).

2 категорія – наркозлочинці середнього рівня. До них ми зарахували осіб, які безпосередньо виконують організаторські функції в межах району, населеного пункту і які забезпечують керівництво всіма об'єктами, на яких відбувається збут наркотичних засобів промислового виробництва (розважальними клубами та іншими місцями відпочинку). До цієї групи можна зарахувати і працівників правоохоронних органів, котрі забезпечують систематичне прикриття збуту наркотичних засобів на території обслуговування («кришування») бізнесменів-власників розважальних закладів та інших точок збуту) або збуту наркотиків, вилучених у ході службової й професійної діяльності, як плату за отриману інформацію чи в суто корисливих особистих цілях збагачення.

3 категорія – наркозлочинці нижчого рівня. До них зараховано осіб, які здійснюють збут наркотичних засобів нижчої якості (кустарного виробництва). Як правило, це раніше засуджувані особи, котрі не мають власного житла й на зйомних квартирах або у будинках влаштовують домашні лабораторії з виготовлення ацетильованого опію. При цьому вони можуть збувати наркотичні засоби не одного виду (опій і гашиш; кустарний опій і метадон).

4 категорія – наркозлочинці, які самі є споживачами наркотичних засобів. Таких осіб також можна класифікувати за різними критеріями (надалі ми плануємо розглянути окремо їх детальну класифікацію).

Висновки. Отже, проведене дослідження дало нам змогу визначити специфічні відмінності, що

відрізняють особу сучасного наркозлочинця від інших категорій злочинців. Основними такими відмінностями є вік, освітній рівень, соціальне становище, особистісні моральні та психологічні риси, характеристики найближчого соціального оточення. Класифікація особи наркозлочинця здійснена нами залежно від ступеня її суспільної небезпечності й учинюваних нею злочинів. Розподіл здійснений нами на 4 категорії: наркозлочинці вищого рівня (на вищому рівні прикривають, організують, фінансують наркобізнес, відмивають кошти, отримані від наркоторгівлі); наркозлочинці середнього рівня (організатори середнього рівня, які є і виконавцями волі вищих керівників, «кришування» бізнесменів-власників розважальних закладів та інших точок збуту); наркозлочинці нижчого рівня (переважно це наркозлочинці, які мають кримінальний досвід, утягнуті в наркобізнес в силу наявності такого досвіду та психологічної й соціальної нездатності протистояти їх утягненню в наркозлочинність); наркозлочинці, які самі є споживачами наркотичних засобів (як правило, це найбільш маргіналізована частина наркозлочинців). Подальші дослідження й деталізація ознак і категорій осіб наркозлочинців, їх типологізація нададуть можливість установити нові критерії їх поділу та, відповідно, диференціювати заходи кримінально-правового впливу на них з метою запобігання наркозлочинам.

Список використаної літератури:

1. Ступник Я.В. Про кримінологічну складову політики протидії наркозлочинності / В.Я. Ступник // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 1. – С. 161–167.
2. Антонян Ю.М. Личность преступника как объект предупредительного воздействия / Ю.М. Антонян // Личность преступника и предупреждение преступлений. – М., 1987. – С. 4.
3. Злочинність у сфері обігу наркотичних засобів, психotropних речовин, їх аналогів або прекурсорів за 2010–2011 роки. – К. : МВС України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/>; Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року; Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>.
4. Закалюк А.П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения / А.П. Закалюк. – М. : Юрид. лит-ра, 1986. – 191 с.
5. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця: вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення : монографія / С.А. Шалгунова. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра-ЛТД, 2011. – 472 с.
6. Справа № 172/197/13-к. Провадження № 1/172/20/13. Вирок Васильківського районного суду Дніпропетровської області від 02.04.2013 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.court.reestr.gov.ua/>.